

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2021.3.6>
УДК 808.53:811.161.2(038)

Тетяна Видайчук

Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Маршала Тимошенка, 13-Б, м. Київ, 04212, Україна
 <https://orcid.org/0000-0001-7290-0006>
t.vydaichuk@kubg.edu.ua

ДИСКУСІЯ В ІМПЕРАТОРСЬКІЙ АКАДЕМІЇ НАУК (1907 РІК) ЩОДО СИСТЕМИ ПРАВОПИСУ «СЛОВАРЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ»

Предметом дослідження стала дискусія щодо правописної системи української частини чотирирічного «Словаря української мови» (1907–1909), упорядником і редактором якого був Борис Грінченко. Дискусія виникла в Імператорській академії наук на початку 1907 року з ініціативи академіка Олексія Шахматова. Причина дискусії — відсутність усталеного єдиного правопису для української мови. Хід дискусії та її особливості досліджено за не широко відомими філологічній спільноті архівними матеріалами Імператорської академії наук, які знайшли та систематизували історики Віктор Короткий і Василь Ульяновський. Матеріалами дослідження стали: протокол наради в Імператорській академії наук від 06.01.1907 з питань українського правопису за участю Пилипа Фортунатова (голова), Федора Волкова, Павла Саладилова, Петра Стебницького та Олексія Шахматова; доповідь Петра Стебницького про правописну систему «Словаря», укладеного Борисом Грінченком (06.01.1907); висновок Михайла Грушевського щодо правопису словника (лютий 1907 р.); висновок Бориса Грінченка «К вопросу о правописании украинского языка (для Сопещения по поводу украинского правописания в Императорской Академии Наук)» (07.03. 1907); лист Костя Михальчука до Академічної комісії (05.05.1907).

Метою цієї статті є висвітлення лінгвістичних, соціолінгвістичних, лінгводидактичних та інших причин, які викликали дискусію щодо правопису окремої частини «Словаря української мови» (1907–1909) та сприяли виробленню принципів українського правопису. У статті використано описовий метод як основний, окремі елементи зіставного методу та біографічного аналізу.

У результаті дослідження зроблено висновок, що нарада з питань правопису для «Словаря української мови» стосувалася вибору системи правопису для української мови в цілому, а не лише для окремої друкованої праці. Саме «Словарь» Бориса Грінченка уперше оприявнив наукову, освітню і практичну потребу у створенні унормованої, уніфікованої української орфографії та її правил. Матеріали наради доводять, що упорядник пішов на добре обміркований компроміс між суто науковим уявленням про етимологічний правопис і практичними, технічними й педагогічними потребами тогочасного суспільства, якому найлегше було би опанувати фонетичний принцип письма. Словник був надрукований з урахуванням зауважень правописної наради. Серед зауважень були й конструктивні. Правописна нарада не винесла рішення самостійно — було враховано думки українських науковців і самого Бориса Грінченка, визнала доцільними деякі принципи орфографії для української мови з метою повною мірою передати її звуковий лад. Опрацьовані матеріали відкривають подальшу перспективу сучасних ґрунтовних досліджень автографів Бориса Грінченка та передруків його текстів із погляду текстології, джерелознавства, історії української лінгвістичної думки, історії української літературної мови і її орфографії.

Ключові слова: «Словарь української мови»; Борис Грінченко; історія орфографії; історія правопису; принципи орфографії.

«Словарь української мови», який підготував до друку Борис Грінченко, — найбільш повний і лексикографічно довершений словник української мови початку ХХ століття — здійснив значний вплив і на становлення української літературної мови, і на вироблення українського правопису таким, яким ми маємо його сьогодні. Тому не лише сам словник, а й процес його підготовки до друку викликали та викликають інтерес у лінгвістів, хоча досі в українському мовознавстві переважають дослідження лексикографічного (праці А. Бурячка, О. Дзензелівського, М. Пилинського, В. Статтевої, О. Тараненка та ін.) і лексикологічного

(праці Н. Венжинович, Т. Григоренко, Л. Думанської, А. Зеленька, О. Савченко, З. Сікорської, І. Скиби, С. Солодкої, Н. Сніжко, О. Тищенко та ін.) характеру. Укладений за найкращими традиціями українського і світового словникарства, лексикон Бориса Грінченка є епіцентром наукових студій.

Мета нашого дослідження — характеристика орфографічної практики Бориса Грінченка, аналіз правописних принципів, які він запропонував у словнику, адже вони були одним із вагомих етапів становлення єдиного правопису для української мови.

Предметом дослідження стала дискусія щодо правописної системи української частини чотиритомного «Словаря української мови» (1907–1909), що виникла в Імператорській академії наук на початку 1907 р. з ініціативи академіка Олексія Шахматова. Хід дискусії та її особливості досліджено за архівними матеріалами Імператорської академії наук, які знайшли та систематизували історики Віктор Короткий і Василь Ульяновський (Alma Mater, 2000). Але ці матеріали не широко відомі філологічній спільноті: протокол наради в Імператорській академії наук від 06.01.1907 з питань українського правопису за участю Пилипа Фортунатова (голова), Федора Волкова, Павла Саладилова, Петра Стебницького та Олексія Шахматова (Протокол № 1, 1907); доповідь Петра Стебницького про правописну систему «Словаря», укладеного Борисом Грінченком (06.01.1907) (Стебницький, 1907); висновок Михайла Грушевського щодо правопису словника (лютий 1907 р.) (Грушевський, 1907); висновок Бориса Грінченка «К вопросу о правописании украинского языка (для Совещания по поводу украинского правописания в Императорской Академии Наук)» (07.03. 1907) (Грінченко, 1907); лист Костя Михальчука до Академічної комісії (05.05.1907) (Михальчук, 1907). Досліджені матеріали дають підстави констатувати, що нарада з питань правопису для «Словаря української мови» стосувалася вибору системи правопису для української мови в цілому, а не лише для окремої друкованої праці. Саме «Словарь» Бориса Грінченка вперше оприявнив наукову, освітню і практичну потребу у створенні унормованої, уніфікованої української орфографії та її правил.

Словник готувався і мав вийти друком у непрості часи.

У жовтні 1905 року імператор Микола II видав «Маніфест громадянських свобод», унаслідок цього утиски української мови й культури були формально припинені, чинність утратили відомі нам Емський указ і Валувський циркуляр. У наукових та освітніх колах ширилися українофільські настрої, адже українська мова мала тепер усі підстави стати мовою освіти і науки. Зокрема, наприкінці 1905 року в Університеті св. Володимира почався студентський і професорський рух за створення українознавчих кафедр.

Водночас проросійські науковці та чиновники говорили про неприпустимість викладати, писати, друкувати «на украинском воляпюке» (так мову в газеті «Закон и Правда», 1907 р., № 158, назвав невідомий дописувач під псевдонімом «Киевлянин», газету редагував Борис Юзефович, дійсний статський радник, відомий своєю українофобією), називали українську мову «языком, выдуманым украинофильскими радикальными партиями и малороссийскими сепаратистами» (професор Тимофій Дмитрович Флоринський, декан історико-філологічного факультету Університету св. Володимира, у Доповідній записці

з питань уведення викладання малоросійської мови в середніх навчальних закладах (Флоринський, 1907)), «языком, не имеющим пристойной орфографической традиции» (доповідна записка генерал-губернатора м. Києва Володимира Сухоминова міністру внутрішніх справ Петру Столипіну про рух на захист української та польської мов у школі та Університеті св. Володимира, січень 1907 р. (Флоринський, 1907)).

За таких суперечливих суспільних умов початку ХХ ст. у 1906 р. Борис Грінченко підготував до друку словник. Чотири томи словника побачили світ протягом 1907–1909 рр. Відповідальним за друкування словника був Василь Доманицький — людина з академічною університетською освітою, один із постійних співпрацівників «Київської старовини», редактор друкованого органу української фракції в II Державній думі. Коли рукопис словника був готовий, Василь Доманицький звернувся до академіка Імператорської академії наук Олексія Шахматова з проханням переглянути принципи правопису української частини словника. Відомо, що академік Шахматов виніс питання на розгляд Малоросійської комісії Імператорської академії наук. 6 січня 1907 р. академік Пилип Фортунатов скликав правописну нараду в Малоросійській комісії, щоб розглянути систему і принципи правопису в українській частині «Словаря української мови», адже усталеного єдиного правопису для української мови, як відомо, не було.

На засіданні заслухали доповідь «К вопросу об украинском правописании» Петра Стебницького, який до того детально проаналізував словник.

Особистість першого рецензента «Словаря української мови» непересічна. Петро Стебницький (1862–1923) — державний службовець, громадський і політичний діяч, письменник (псевдоніми: П. Смуток, А. Ірпенський, Малорос, П. Хмара, П. С.-Т., С-ип, Малоросиянин), активний діяч Петербурзької української громади, консультант українських фракцій I та II Державних дум і їхніх видань — «Украинский вестник», «Рідна справа: думські вісті». У 1898 р. разом з Олександром Лотоцьким створив Добродійне товариство для видання загальнокорисних і дешевих книг, що публікувало українською мовою. У 1906 р. за участь у протесті літераторів був звільнений з державної служби. Друкувався в «Киевской старине», «Украинской жизни», «Літературно-науковому віснику», «Раді». Саме його українофільська позиція завадила підготувати розгромний висновок Малоросійської комісії на принципи правопису Словника Бориса Грінченка, хоча до цього йшло. Словник розглядався як ще один факт, що підтверджував окремішність українського народу, як вияв малоросійського сепаратизму в Російській імперії. Петро Стебницький як проукраїнський державний службовець Російської імперії добре розумів важливість і потрібність цього видання.

Тези його доповіді «К вопросу об украинском правописании» (подано мовою оригіналу. — Т. В.) свідчать про ґрунтовний аналіз української правописної традиції від Івана Котляревського до початку ХХ століття:

1. «Основание нынешнему малорусскому правописанию положил Кулиш, именем которого названа установленная им система изображения малорусских звуков (кулишовка). Главное нововведение Кулиша заключалось в уничтожении знака **ы** и установлении звукового различия между знаками **и** и **і**, из которого первому он присвоил значение среднего **и** (между русскими **и** и **ы**), а второму мягкого **і** (соответствующего русскому **и**). Затем Кулиш устранил **ъ** и ввел два новых знака: **є** — для изображения мягкого **е** (*сине*) и латинское **g** для обозначения мгновенной согласной **г**. В то же время в передаче малорусских форм и звуковых сочетаний Кулиш постепенно все более и более стремился передать слуховые впечатления, совершенно не считаясь с этимологией и основной формой слов (*подивисся, несутця, ш чоловіком*)» (Стебницький, 1907, с. 451).

2. «Система Кулиша, установлена еще в конце 50-х годов, получила дальнейшее развитие уже в 80-х годах в Галиции. Именно Желеховский в своем “малорусско-німецком” словаре ввел третий знак для звука **и** — **і**, обозначая им йотированное **и** (*моі*), а также мягкое **і**, соответствующее русским **ѣ** или **е** (*сіно, лід*). Он же ввел употребления в тех случаях, когда необходимо отменить отсутствие смягчения согласного, предшествующего йоте: *з’являю*. Взамен латинского **g** галичане ввели особое начертание **г**» (Стебницький, 1907, с. 451).

3. «Недостатки правописания Кулиша-Желеховского — его фонетическая неточность. Сохранив ряд особых знаков для выражения йотирования гласных, эта система в некоторых случаях выражает ими, в сущности, не йотировку, а смягчение предыдущего согласного (*після — післьа, св’ятий — св’атий*), а отсюда по необходимости приходит к употреблению **і** для сочетаний **і** с смягченными согласными **д, т, з, ц, с, л, н**, имеющими в других случаях твердое произношение; стремление охватить все оттенки произношения и выразить все фонетические законы привело к излишества в обозначении смягченных согласных: *сьпів, свідок, сьміх, цьвіт, зьвір, зьвізда*» (Стебницький, 1907, с. 451).

4. «С другой стороны, в силу указанного двойственного характера йотированных гласных, сочетание их с твердыми согласными (губными) затрудняет читателя, привыкшего к великорусской фонетике, вызывая представление о смягчении согласных: *бю, пэш, віду*. Эта же особенность рассматриваемой системы правописания привела к употреблению апострофа» (Стебницький, 1907, с. 451).

У доповіді Петро Стебницький звернув особливу увагу на ті правописні тенденції в українській частині Словника Бориса Грінченка, які базувалися

на фонетичному принципі, на особливостях вимови, а саме на вживанні **і** та **ї**, **е** та **є**, **о**, **йо**, **ьо** (у порівнянні з російським **ѣ**), способах передачі м’якості приголосних, уживанні апострофа, українських закінченнях слов’янських слів на **-іє** (*знаніє — знанне — знання*).

У підсумку доповідач сформулював до членів правописної комісії Малоросійської колегії декілька принципових запитань стосовно правопису української частини словника:

«Не следует ли в этом случае неясность фонетических обоснований того или другого способа правописания восполнять соображениями этимологическими или, что одно и то же, — аналогией с русским правописанием?» (Стебницький, 1907, с. 453).

«Вообще в какой мере следует руководствоваться этимологией, происхождением данного слова, — рядом с чисто слуховыми впечатлениями и фонетическими законами?» (Стебницький, 1907, с. 453).

«Что делать со звуком **g**?» (Стебницький, 1907, с. 453).

«Существует мнение, что свойственные малорусские сложные звуки **дж** (в слове *джерело*) и **дз** (*дзига*) требуют для своего изображения особых знаков на подобие имеющихся в сербской азбуке. В какой мере это положение целесообразно?» (Стебницький, 1907, с. 453).

У протоколі правописної наради Малоросійської колегії від 6 січня 1907 р. зазначено: «єдинственно подходящей системою правописания в словаре должно быть признано фонетическое правописание Кулиша-Желеховского — способ наиболее точной передачи малорусской речи» (Протокол № 1, 1907).

Після обговорення доповіді Петра Стебницького правописна нарада сформулювала вісім орфографічних питань щодо правопису Грінченка, остаточно вирішення яких мала здійснити після консультацій з українськими вченими. Тож копії протоколу засідання та доповідь Петра Стебницького були надіслані Борисові Грінченку, Михайлові Грушевському, Василеві Доманицькому, Павлові Житецькому, Агатангелові Кримському, Степанові Кульбакіну, Михайлові Лободовському, Борисові Ляпунову, Костеві Михальчуку, Володимирові Науменку із проханням якомога швидше надіслати нараді (комісії) свої міркування з приводу цих восьми орфографічних проблем (Протокол № 1, 1907, с. 447).

Зауваження комісії викликали:

1. Особливості вживання літери **ї** в поєднанні з м’якими приголосними **д, т, з, ц, с, л, н** у значенні [i]: *тінь, літо, надія, література*; але вслід за Іваном Нечуєм-Левицьким Борис Грінченко писав *ійі, своїм, пойдьте*. Комісія радила в першому випадку вживати літеру **і**, а для поєднання звукосполучення [ji] — **ї**. «Совещание нашло необходимым употребление знака **ї** только для обозначения **ji** (**ий**), как в начале слов, так и после

гласной: *ї, мої*, а также после **ь**: *зьїсти*. Иные способы выражения звуков **ї** представляются, по мнению совещания, нецелесообразными и противоречащими другим графическим приемам украинского правописания. Так, обозначение **ї** простой буквой **і** (*іх, мої*) неудобно потому, что **і** в начале слова употребляется для выражения звука **і** без предшествующего **ј**: *ідеть*. <...> Употребление **ї** для обозначения того **і**, перед которым во всех малорусских говорах заметно полное смягчение согласных **л, н, д, т, с, з, ц** (напр. *ніс: пєс; дід, дьд* в противоположность *ніс: нос*), представляется, по мнению совещания, неудобным уже потому, что далеко не все украинские и галицкие говоры соблюдают различия в смягчении указанных согласных перед **і** различного происхождения; это различие выдержано, например, в говорах Полтавской губернии, но, двигаясь на запад, мы наблюдаем быстрое исчезновение различия в произношении *ніс* и *нос*. Таким образом единственными показателями правильного различия **ї** и **і** могут служить только этимологические соображения. <...> Не усматривая ни практической пользы, ни теоретического интереса в различии **ї** и **і**, совещание решительно отвергло употребление знака **ї** после согласных» (Протокол № 1, 1907, с. 447).

2. Способи і засоби передачі на письмі живої української асиміляції приголосних за м'якістю. Борис Грінченко пропонував написання типу: *сьвіт, цьвіт, цьвях, зьвізда, сьвятий* і подібні. Комісія ставила під сумнів потребу вживання **ь**. «Правописание *сьміх, цьвіт, зьвізда* вызвано тем, что **с, з, ц** слышатся мягкими в положении перед твердой губной. Вероятно, так же объясняется появление написаний *сьвятий* і *цьвях*, хотя, по видимому, на Украине имеются говоры, где **в** в указанных словах звучит мягко (не как **вј**). Во всяком случае не имеется никаких оснований для обобщения указанного графического приема и распространения его на случаи, как *сьпіна, сьліпий* и т. п., где мягкое **с** слышится перед следующей мягкой согласной. Не отвергая значения написаний *сьміх, цьвіт, зьвізда* при точной передаче малорусской речи, совещание находит, что написания *смїх, цвіт, звїздар*, также *святий* і *цвях* ни к каким недоразумениям и неудобствам привести не могут. Кроме того, что эти написания проще, они должны быть предпочтены еще и потому, что *сьміх, цвіт* и т. п. могут вызвать, как это видно на примере Левицкого-Нечуя, уже совершенно излишнее, в смысле сложности, написание, как *спїна, слїпий*. Вследствие этих соображений совещание отвергло необходимость обозначать мягкость **с, з, ц** перед следующими за ними губными» (Протокол № 1, 1907, с. 448).

3. Передача звука [о] після м'якого приголосного через буквосполучення **ьо**: *сьоза, цьому, цього*. Комісія радила в цих випадках вдатися до літери **ё**. «Остановившись на вопросе, как изображать с одной стороны, звуки **ю**, а с другой, звук

о в положении за мягкой согласной, совещание не признало целесообразным приобретающий все большее право гражданства прием, по которому **ю** пишется через **йо**, а мягкость согласной, предшествующей гласной **о**, обозначается через **ь** (*його, сього, сьоза*). Этот прием находится в явном противоречии с изображением **я** через **я, је** через **є, ју** через **ю**, а также с передачей звуков **а, е, у**, следующих за мягкой согласной, начертаниями этих звуков через **я, є, ю** (*воля, третє, землю*). Обозначение мягкости согласной перед гласной посредством **ь** ведет нас к системе Драгоманова (и Науменка), но совещание признало усложнением графических приемов малорусского письма изображения **я** через **йа** и **ья**, **є** через **йе, ю** через **йу** и **ьу, ьо** и предлагает вернуться к начертанию **ё**, с успехом применявшемуся в малорусском письме» (Протокол № 1, 1907, с. 448).

4. Написання типу *б'єм, н'ю, н'ять* з апострофом комісія потрактувала незручним для розуміння і друкування. І запропонувала вживати **ь**: *п'ять, б'єм, об'їжджати, з'їсти*. «Написання *б'єм, н'ю, н'ять* совещание отвергло для избежания знака апострофа, не всегда удобного и в печати и в письме. Напротив, написания *п'ять, б'єм, об'їжджати* не встречали возражения со стороны совещания. Правда, **ь** — это знак мягкости, а губные в подобных случаях произносятся твердо, но не следует упускать из виду и таких случаев, где вместо губной имеются другие согласные, например **з** или **д** (*з'їсти, відїзд*), которые в таком положении мягки. Замена **ь** и **ь** после губных и различие *з'їсти* и *об'їхати* имели бы, во-первых, то неудобство, что неминуемо привели бы к графическому чередованию **ь** и **ь** в подобных случаях (ср. у Квитки-Потебни *вп'ять* и *вп'ять, вьязати* и *вьязати*), а во-вторых, привели бы к необходимости увеличить украинскую азбуку еще и буквой **ь**, столь успешно из нее изгнанной. По всем этим соображениям совещание остановилось на мысли изображать в указанных выше случаях звук **ј** посредством **ь** (с последующей иотированною гласной)» (Протокол № 1, 1907, с. 448–449).

5. Орфографію слів типу *знанє, житє* комісія визначила штучною та діалектною і такою, що її треба усунути зі словника, замінивши на *знання, життя* (Протокол № 1, 1907, с. 449).

6. Специфічні графеми для позначення африкат **дж** і **дз** були трактовані як зайві через наявність літер, які можуть позначати ці звуки (Протокол № 1, 1907, с. 449).

7. Відкритим комісія залишила питання про правопис дієслів на **-шся** та **-тсья**. Борис Грінченко пропонував відбивати на письмі реальне звучання: *даєшся, смієшся*. Члени правописної наради, проаналізувавши за представленням Петра Стебницького орфографічну практику українських письменників (а вона була різною), не визначилися, але фонетичний принцип написання в подібних дієсловах поставили під сумнів. «В случаях *даєшся,*

дається совещание считает целесообразным держаться этимологического правописания. Писать *дається* и *даеть* представляется неудобным» (Протокол № 1, 1907, с. 449).

8. Відкритим також залишили питання щодо передачі на письмі звука [г], хоча в протоколі наради зазначено: «Для изображения мгновенной (взрывной) согласной **г** совещание высказалось за знак **г**» (Протокол № 1, 1907, с. 449).

У Санкт-Петербурзькій філії Архіву Російської академії наук, у фонді 137, оп. 2, д. 289 зберігаються всі документи цієї наради, доповідь Петра Стебницького та листи-відповіді Малоросійській колегії від Михайла Грушевського, Бориса Грінченка та Костя Михальчука.

Наприкінці лютого 1907 р. до Імператорської академії наук надійшов лист Михайла Грушевського (Грушевський, 1907). У листі вчений повідомив, що доповідь Петра Стебницького та протокол правописної наради виніс на обговорення «Язикової комісії» Наукового товариства імені Шевченка, яка присвятила кілька засідань розгляду цих документів. А результати обговорення виклав у листі.

1. Щодо 1-го питання про **і** та **ї** Михайло Грушевський пише, що це розмежування виявилось цікавим з точки зору теорії та практичної користі: «вопрос может быть решен на почве чисто практических соображений: несоответствие пользы этого различия с его трудностями» (Грушевський, 1907).

2. Щодо 2-го, 6-го та 8-го питань «соображения “малорусской комиссии” вполне основательны» (Грушевський, 1907).

3. «Предложение возвратиться к начертанию **ё** не кажется удачным» (Грушевський, 1907).

4. У специфічний спосіб висловився про вживання апострофа, не заперечивши його доцільності: «начертания **пью, бью** являются нерациональными про причине указанной самой “малороссийской комиссией” — несмягчаемости губных, а соображение, что “украинцев, знакомых с великорусским языком, подобные написания будут всегда приводит в смущение”, конечно, не может иметь значения: лицо знакомое только с великорусской фонетикой наткнется и на ряд других трудностей, пока не ознакомится с фонетикой украинской» (Грушевський, 1907).

5. «Написание **знанне, життє** едвали должны быть признаны “подлежащими устранению»» (Грушевський, 1907).

6. «Кроме целесообразности этимологического правописания **даешся, дається**, нужно считать рациональным и целесообразным также отделение местоимения **ся** от глагола: слияние его с глаголом именно и приводит к колебаниям в правописании» (Грушевський, 1907).

14 березня 1907 р. на адресу Імператорської академії наук надійшов ґрунтовний лист Бориса Грінченка «К вопросу о правописании украинского языка (Для Совещания по поводу украинского

правописания в Императорской Академии Наук)» (Грінченко, 1907), написаний 7 березня 1907 р. У ньому вся історія українського правопису викладена через правописні практики письменників нової доби. Цю історію укладач словника подавав як підґрунтя обраної правописної системи української частини словника.

Борис Грінченко не погоджувався з тим, що правописну систему української частини словника було названо фонетичним правописом Куліша-Желехівського: «История выработки украинского правописания не только не дает данных для признания этого правописания результатом индивидуального творчества одного или двух лиц, но наоборот — предоставляет все основания для совершенно противоположного вывода. Современное украинское правописание вырабатывалось целым рядом литературных и научных деятелей в течении всего XIX ст., постепенно все более приспособлялось к требованиям языка и практических удобств, и удовлетворило эти требования в очень высокой степени. Оно не явилось искусственно привитым, а развивалось органически и крепко срослось с языком. Этим и объясняется, почему оно, несмотря на запрещение его в России на протяжении тридцати лет, сейчас же возобладало, как только внешние препятствия пали» (Грінченко, 1907, с. 456).

Далі Борис Грінченко перейшов до деталей стосовно доповіді Петра Стебницького та постанови правописної наради.

По-перше, він висловив абсолютне погодження щодо вживання **ї** тільки для передачі [йі], погодився із зауваженнями 2, 6, 7 та 8. Тобто визнав зайвим знак м'якшення при передачі асиміляції за м'якістю, пристав на думку про зайвість окремої графеми для африкат **дж, дз**, про необхідність збереження морфологічного принципу правопису (як би ми сказали сьогодні) для дієслів на **-шся** та **-тсья** та про графему, яку запропонував ще М. Смотрицький для передачі вибухового [г].

По-друге, закликав комісію ще раз переглянути висновок щодо написань типу **знанне, життє**. Доводив природність цих форм і наводив чимало прикладів такого вживання в багатьох губерніях тогочасної України.

По-третє, рішуче відкидав потрібність для української графіки графеми **ё** та обстоював потрібність апострофа.

Цей лист Бориса Грінченка відомий дослідникам «Словаря» та лінгвістичної спадщини його автора, але ми не могли його оминати, бо прагнули створити повну картину правописної наради в Імператорській академії наук.

На початку травня 1907 р. правописна комісія отримала лист Костя Михальчука — мовознавця, етнографа, члена київської Старої громади, дійсного члена наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові, засновника української діалектології, історика української мови. Переважна частина тексту цього листа присвячена вибаченням

перед академічною установою за невчасність відповіді: «К моему огорчению, упомянутый протокол академической комиссии я получил как раз в самое критическое для меня время, когда обыкновенно каждый год я всецело бываю поглощен массой своих служебных занятий (ежегодно в январе и феврале я отчитываюсь по всем делам нашего предприятия перед акционерами его) (Кость Михальчук був завідувачем головної контори акціонерного товариства Київського пивного заводу. — Т. В.), а затем, вследствие переутомления и влияния резких атмосферических перемен при переходе от зимы к лету, сильно обостряется весь комплекс моих хронических недугов и делает меня на более или менее долгое время совершенно почти неработоспособным. Так случилось и в этом году. <...> Поэтому считаю долгом сообщить Вам об этом, глубокоуважаемый Алексей Александрович (звертається він до академіка Шахматова — Т. В.), дабы не подумали, что я отвиливаю» (Михальчук, 1907, с. 465). Без деталей і прикладів Кость Михальчук пише, що «предлагаемые в слове орфографические приемы целесообразны и есть планомерным согласованием (компромиссом) требований строго научных (фонетико-этимологических) практически-технических и педагогических» (Михальчук, 1907, с. 465). Але коли в нього випаде час, щоб написати правописній комісії своє ґрунтовне бачення, — «одному Великому Неведому известно» (Михальчук, 1907, с. 465). Відповідей від інших науковців комісія не отримала.

Проаналізовані ж документи свідчать про те, що «Словарь» Бориса Грінченка викликав правописну дискусію серед тогочасної академічної спільноти. Словник був надрукований з урахуванням зауважень правописної наради, частина з яких виявилася конструктивною. Необхідно наголосити, що правописна нарада не винесла рішення самостійно, а після листів українських науковців, зокрема і ґрунтовного пояснення самого Бориса Грінченка, визнала доцільними деякі принципи орфографії для української мови з метою повною мірою передати її звуковий лад.

Праця Бориса Грінченка в 1907 р. стала неформальним правописом і зразком для українських письменників та видань аж до 1918 р., до виходу офіційного правопису, в українській частині словника ми спостерігаємо ті принципи правопису, які наявні в ньому й сьогодні. А ще «Словарь» Бориса Грінченка у становленні української ідентичності та її сприйнятті в науковому світі зробив те саме, що «Історія України-Руси» та «Історія української літератури» Михайла Грушевського, адже він став першим рецензованим академічною установою словником із повноправним статусом української мови як окремої слов'янської.

Покликання

- Грінченко, Б. (1907). Лист до Імператорської Академії Наук. У: Короткий, В., Ульяновський, В. (авт.-упоряд.) (2000), *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади. Кн. 1. Університет св. Володимира між двома революціями* (с. 455–463). Прайм.
- Грушевський, М. (1907). Лист до Імператорської Академії Наук. У: Короткий, В., Ульяновський, В. (авт.-упоряд.) (2000), *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади. Кн. 1. Університет св. Володимира між двома революціями* (с. 454). Прайм.
- Короткий, В., Ульяновський, В. (авт.-упоряд.) (2000). *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади. Кн. 1. Університет св. Володимира між двома революціями*. Прайм.
- Михальчук, К. (1907). Лист до Імператорської Академії Наук. У: Короткий, В., Ульяновський, В. (авт.-упоряд.) (2000), *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади. Кн. 1. Університет св. Володимира між двома революціями* (с. 464–465). Прайм.
- Протокол № 1 наради з питань українського правопису в Імператорській академії наук. (1907). У: Короткий, В., Ульяновський, В. (авт.-упоряд.) (2000), *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади. Кн. 1. Університет св. Володимира між двома революціями* (с. 447–449). Прайм.
- Стебницький, П. (1907). К вопросу об украинском правописании: доклад. У: Короткий, В., Ульяновський, В. (авт.-упоряд.) (2000), *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади. Кн. 1. Університет св. Володимира між двома революціями* (с. 449–453). Прайм.
- Флоринський, Т. (1907). Докладная записка по вопросу о введении преподавания малорусского языка в средних учебных заведениях. У: Короткий, В., Ульяновський, В. (авт.-упоряд.) (2000), *Alma Mater: Університет св. Володимира напередодні та в добу Української революції. 1917–1920. Матеріали, документи, спогади. Кн. 1. Університет св. Володимира між двома революціями* (с. 466–469). Прайм.

References (translated and transliterated)

- Florinskiy, T. (1907). Dokladnaya zapiska po voprosu o vvedenii prepodavaniya malorusskogo yazyka v srednikh uchebnykh zavedeniyakh [Memorandum on the introduction of the teaching of the Little Russian language in secondary educational institutions]. In V. Korotkiy, V. Uliyanovskiy (Eds.) (2000), *Alma Mater: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrainskoi revoliutsii. 1917–1920. Materialy, dokumenty, spohady. Vol. 1. Universytet sv. Volodymyra mizh dvoma revoliutsiaymy* [Alma Mater: University of St. Volodymyr on the eve and in the days of the Ukrainian revolution. 1917–1920. Materials, documents, memories. Vol. 1. University of St. Volodymyr between the two revolutions] (pp. 466–469). Praim.
- Hrinchenko, B. (1907). Lyst do Imperatorskoi Akademii Nauk [Letter to the Imperial Academy of Sciences]. In V. Korotkiy, V. Uliyanovskiy (Eds.) (2000), *Alma Mater: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrainskoi revoliutsii. 1917–1920. Materialy, dokumenty, spohady. Vol. 1. Universytet sv. Volodymyra mizh dvoma revoliutsiaymy* [Alma Mater: University of St. Volodymyr on the eve and in the days of the Ukrainian revolution. 1917–1920. Materials, documents, memories. Vol. 1. University of St. Volodymyr between the two revolutions] (pp. 455–463). Praim.
- Hrushevskiy, M. (1907). Lyst do Imperatorskoi Akademii Nauk [Letter to the Imperial Academy of Sciences]. In V. Korotkiy, V. Uliyanovskiy (Eds.) (2000), *Alma Mater: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrainskoi revoliutsii. 1917–1920. Materialy, dokumenty, spohady. Vol. 1. Universytet sv.*

- Volodymyra mizh dvoma revoliutsiiamy* [Alma Mater: University of St. Volodymyr on the eve and in the days of the Ukrainian revolution. 1917–1920. Materials, documents, memories. Vol. 1. University of St. Volodymyr between the two revolutions] (p. 454). Praim.
- Korotkyi, V., Ulianovskyi, V. (Eds.) (2000). *Alma Mater: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrainskoi revoliutsii. 1917–1920. Materialy, dokumenty, spohady. Vol. 1. Universytet sv. Volodymyra mizh dvoma revoliutsiiamy* [Alma Mater: University of St. Volodymyr on the eve and in the days of the Ukrainian revolution. 1917–1920. Materials, documents, memories. Vol. 1. University of St. Volodymyr between the two revolutions]. Praim.
- Mykhalchuk, K. (1907). Lyst do Imperatorskoi Akademii Nauk [Letter to the Imperial Academy of Sciences]. In V. Korotkyi, V. Ulianovskyi (Eds.) (2000), *Alma Mater: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrainskoi revoliutsii. 1917–1920. Materialy, dokumenty, spohady. Vol. 1. Universytet sv. Volodymyra mizh dvoma revoliutsiiamy* [Alma Mater: University of St. Volodymyr on the eve and in the days of the Ukrainian revolution. 1917–1920. Materials, documents, memories. Vol. 1. University of St. Volodymyr between the two revolutions] (pp. 464–465). Praim.
- Protokol № 1 narady z pytan ukrainskoho pravopysu v Imperatorskii akademii nauk [Minutes №-1st meeting on Ukrainian spelling at the Imperial Academy of Sciences]. (1907). In V. Korotkyi, V. Ulianovskyi (Eds.) (2000), *Alma Mater: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrainskoi revoliutsii. 1917–1920. Materialy, dokumenty, spohady. Vol. 1. Universytet sv. Volodymyra mizh dvoma revoliutsiiamy* [Alma Mater: University of St. Volodymyr on the eve and in the days of the Ukrainian revolution. 1917–1920. Materials, documents, memories. Vol. 1. University of St. Volodymyr between the two revolutions] (pp. 447–449). Praim.
- Stebnitskiy, P. (1907). K voprosu ob ukrainskom pravopisanii: doklad [On the question of Ukrainian spelling: report]. In V. Korotkyi, V. Ulianovskyi (Eds.) (2000), *Alma Mater: Universytet sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrainskoi revoliutsii. 1917–1920. Materialy, dokumenty, spohady. Vol. 1. Universytet sv. Volodymyra mizh dvoma revoliutsiiamy* [Alma Mater: University of St. Volodymyr on the eve and in the days of the Ukrainian revolution. 1917–1920. Materials, documents, memories. Vol. 1. University of St. Volodymyr between the two revolutions] (pp. 449–453). Praim.

Tetiana Vydaichuk

Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

DISCUSSION AT THE IMPERIAL ACADEMY OF SCIENCES (1907) CONSIDERING “THE DICTIONARY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE” SPELLING SYSTEM

The subject of the study is the discussion considering the spelling system of the Ukrainian part of the four-volume “The Dictionary of the Ukrainian language” (1907–1909), compiled and edited by Borys Grinchenko. Academician Alexei Shakhmatov initiated the discussion at the Imperial Academy of Sciences at the beginning of 1907. The lack of Ukrainian unified spelling was the reason for the discussion. The Imperial Academy of Sciences archival materials were found and systematized by historians Viktor Korotky and Vasyl Ulyanovsky, which is not widely known among the Ukrainian philological community. The procedure of the discussion as well as specific features of the archival materials have been studied in this research. The material of the paper includes the Imperial Academy of Sciences meeting minutes on Ukrainian spelling with the participation of Philip Fortunatov (chairman), Fyodor Volkov, Pavel Saladilov, Peter Stebnytsky and Alexei Shakhmatov (January 6, 1907); Peter Stebnytsky’s report on the spelling system of the Dictionary, compiled by Borys Grinchenko (January 6, 1907); Mykhailo Hrushevsky’s conclusion on the spelling of the dictionary (February 1907); Borys Grinchenko’s conclusion “On the question of the Ukrainian language spelling (for the Imperial Academy of Sciences Meeting on Ukrainian spelling)” (March 7, 1907); Kost Mykhalchuk’s letter to the Academic Commission (May 5, 1907).

The article aims at linguistic, sociolinguistic, linguodidactic and other reasons of discussion about the spelling of a part of the “The Dictionary of the Ukrainian language” (1907–1909) and choice of the Ukrainian language spelling system. The article relies primarily on the descriptive method, coupled with elements of the contrastive method and the biographical analysis.

The result of the study is the statement that the meeting on spelling issues for the “Dictionary of the Ukrainian language” considered the choice of the Ukrainian language spelling system as a whole, but not for a separate printed work. It was Borys Grinchenko’s “Dictionary” that first revealed the scientific, educational and practical needs to create a standardized and unified Ukrainian spelling and its rules. The meeting materials demonstrate that the compiler reached a well-thought-out compromise between a purely scientific idea of etymological spelling and the practical, technical and pedagogical needs of that time society, for which it would be the easiest to master the phonetic principle of writing. The dictionary was printed taking into account the comments of the spelling meeting. It is worth mentioning that the given comments were constructive. The spelling meeting did not make a decision on its own, the opinions of Ukrainian scholars and Borys Grinchenko himself were taken into consideration, and some spelling principles were found expedient for the Ukrainian language in order to fully convey its sound system. The materials studied presuppose further thorough research of Borys Grinchenko’s autographs and reprints of his texts from the standpoint of textology, source studies, the history of Ukrainian linguistic thought, the history of the Ukrainian literary language and its spelling.

Keywords: “Dictionary of the Ukrainian language”; Borys Grinchenko; history of orthographic studies; history of spelling; principles of spelling.

Стаття надійшла до редколегії 17.04.2021